

Kansainväliset vientiluottosopimukset tarkentuvat

TUOMAS LARJAVAARA

Teollisuusmaiden viennistä yli puolet on pääomahyödykkeitä. Etenkin suuri vientikauppoihin, kuten kone- ja laiteinvestointeihin, rakennusprojekteihin tai alustilauksiin joudutaan lähes aina myöntämään maksuaikaa useita vuosia. Kaupat on rahoitettava keskipitkin tai pitkän vientiluotoin. Rahoitusehdot ovatkin usein keskeisen tärkeä kilpailukeino tilausten saamiseksi.

Valitettavasti voimakas luottokilpailu etenkin 1970-luvulla johti siihen, että eri valtiot alkoivat subventoida yhä enemmän vientinsä rahoitusta korkotuki- tms. järjestelyin.

Tämän taustatekijänä oli se, että toisen maailmansodan jälkeisen jälleenrakennuskauden päätyttyä monissa maissa teollisuudella oli paljon käyttämätöntä kapasiteettia. Tuolloin kansainvälisen kilpailun kiristyessä vientiä eri maissa alettiin tukea aikaisempaa enemmän. Tähän prosessiin kuului myös vientiluotto- ja vientitakuulaitosten perustaminen 1950—60-luvuilla eri maihin, muun muassa Suomeen, jotta omalle teollisuudelle voitaisiin taata kilpailukykyiset viennin rahoitus- ja takuuehdot turvaamalla pitkäaikaisen kiinteäkorkoisen rahoituksen saanti. Vientiluottolaitosten asema rahoittajana kasvoi tärkeäksi etenkin niissä maissa, joissa liikepankkien kansainvälinen toiminta ei vielä ollut laajaa.

Koska vientiluottokilpailu muuttui yhä rajuimmaksi, myös kansainvälisesti kiinnitettiin huomio lisääntyvien subventioiden kilpailua vääristäviin vaikutuksiin ja niiden valtioille ai-

heuttamiin suuriin kustannuksiin. Vaikeuksia lisäsivät teollisuuden rakenneongelmat, joista hyvinä esimerkkeinä oli Länsi-Euroopan telakateollisuus.

Vaikka suurin osa pääomatavaroiden viennistä on aina rahoitettu normaalein pankkiluotoin, subventoiduilla sektoreilla, kuten alusviennissä ja kehitysmaakaupassa, julkisin varoin tuetut vientiluotot tulivat tärkeämmiksi ja olivat myös teollisuusmaiden välillä usein kaupanteon välttämätön ehto.

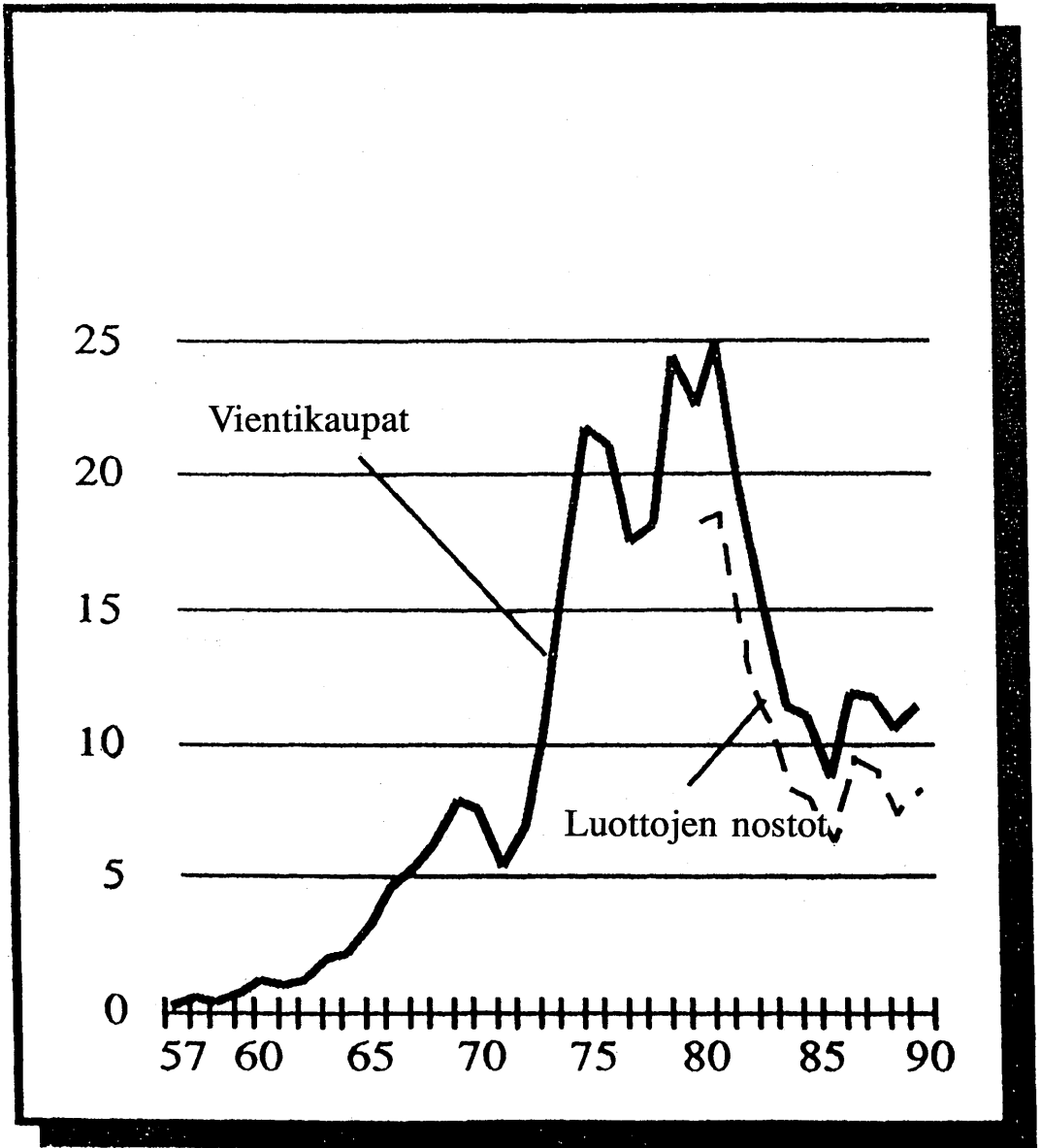
Vientisubventiot saavuttivat huippunsa viime vuosikymmenen alussa. Ongelmia lisäsi kehitysmaiden velkakriisi. Hyvällä syyllä voikin sanoa maailmankaupan rahoitusvirtojen olleen tuolloin erittäin vinoutuneita. Subventioaste oli vientiluottojen arvosta laskettuna noin neljännes.

Kehitysmaiden velkakriisin kärjistyminen käänsi virran. Tämän jälkeen uusien tuettujen vientiluottojen määrä on supistunut viime vuosiin asti jyrkästi. Myönteistä kehityksessä on ollut se, että samanaikaisesti vientiluottosubventioita on onnistuttu OECD:ssä tehdyin sopimuksin ratkaisevasti vähentämään (*Larjavaara, 1989*).

1. OECD:n vientiluottosopimukset

Vientiluottosubventioiden aiheuttamien kansainvälisen kaupan vinoutumien vähentämiseksi OECD-maiden kesken perustettiin vuonna

Kuvio 1. Julkisin varoin tuettujen pitkien vientiluottojen arvo vuosina 1956—90 (mrd.SDR).

Yli 5 vuoden luotoilla rahoitetut vientikaupat (contract values) ja luottojen nostot (credit values). (1 SDR = n. 6 mk)
Lähde: OECD.

1963 pysyvä ryhmä tehtävänänsä seurata julkisin varoin tuettujen vientiluottojen ja takuiden kehitystä ja vaikutuksia kilpailuun. Myöhemmin päästiin pitkien neuvottelujen jälkeen vuonna 1976 alustavaan sopimukseen julkisin varoin tuettuja vientiluottoja koskevasta ehdoista. Vei kuitenkin pari vuotta ennenkuin lopullinen sopimus, vientiluottokonsensus, saatiin aikaan.

Vientiluottokonsensus

Vientiluottokonsensus on epävirallinen *gentlemen's agreement*, joka tuli voimaan aprillipäivänä vuonna 1978 (OECD, 1990). Siihen liittyivät melko pian kaikki OECD-maat Islantia ja Turkia lukuun ottamatta. Niillä ei ole mainittavaa investointitarvaroiden vientiä.

Tämä epävirallinen sopimus oli aluksi hyvin kaavamainen ja väljä, mutta on osoittautunut toimivaksi.

Jo ennen vientiluottokonsensuksen syntyä OECD:ssä oli vuonna 1969 sovittu telakkateollisuuden ongelmia käsittelevässä ryhmässä niin sanotusta laivaluottosopimuksesta. Se on myöhemmin tullut yhdeksi sektorisopimukseksi osana vientiluottokonsensusta. Valitettavasti sen ehdot ovat jääneet jälkeen muusta kehityksestä.

Laivaluottosopimuksen lisäksi 1980-luvulla on solmittu muita sektorisopimuksia: lentokoneiden, voimaloiden ja ydinvoimaloiden vientiluottoja koskevat sopimukset. Niiden keskeisenä erona pääsopimukseen verrattuna ovat pitkät luottoajat, jotka johtuvat ko. toimialojen investointien suurista kustannuksista.

Vientiluottokonsensus kattaa kaikki julkisin varoin tuetut kahta vuotta tai sitä pitemmät vientiluotot lukuun ottamatta sotatarvikkeiden ja maataloustuotteiden rahoitusta. Sopimus on hyvin tekninen ja tarkka.

Vientiluottojen saajamaat on jaettu kolmeen ryhmään: rikkaisiin maihin, keskiryhmän maihin ja köyhiin maihin. Luottoajat vaihtelevat 2—10 vuoden välillä. Laina-ajat on määriteltä siten, että köyhille maille voidaan myöntää pitempiä luottoja kuin rikkaille maille. Luoton määrä saa olla enintään 85 prosenttia kauppahinnasta. Lainan korko on porrastettu lainan-

saajamaittain — puhutaan niin sanotuista *OECD-matriisikoroista*. Korko on alempi ja subventioelementti suurempi köyhiin kuin muihin maihin suuntautuvissa vientiluotoissa.

Kuvio 2 osoittaa rikkaisiin tai keskiryhmän maihin (I-ryhmä ja II-ryhmä) sekä köyhiin maihin (III-ryhmä) suuntautuvien OECD-matriisikorkojen kehityksen. Vuodesta 1988 lähtien rikkaisiin maihin ei enää ole myönnetty luottoja matriisikoroin, ja 15.2.92 lähtien ne on kielletty myös II-ryhmän maihin suuntautuille vientiluotoille.

Kuviossa on vertailukoroiksi otettu SDR-valuuttojen (USD, DEM, JPY, FRF, GBR) painotettu keskiporkko sekä erikseen niihin sisältyvä USD-korko. Kuviossa olevat USD- ja SDR- korot on laskettu ao. maiden valtionobligaatioiden jälkimarkkinatuottojen perusteella ja ne ovat noin prosenttiyksikön alempia kuin vastaavat markkinaehtoiset vientiluottokorot.

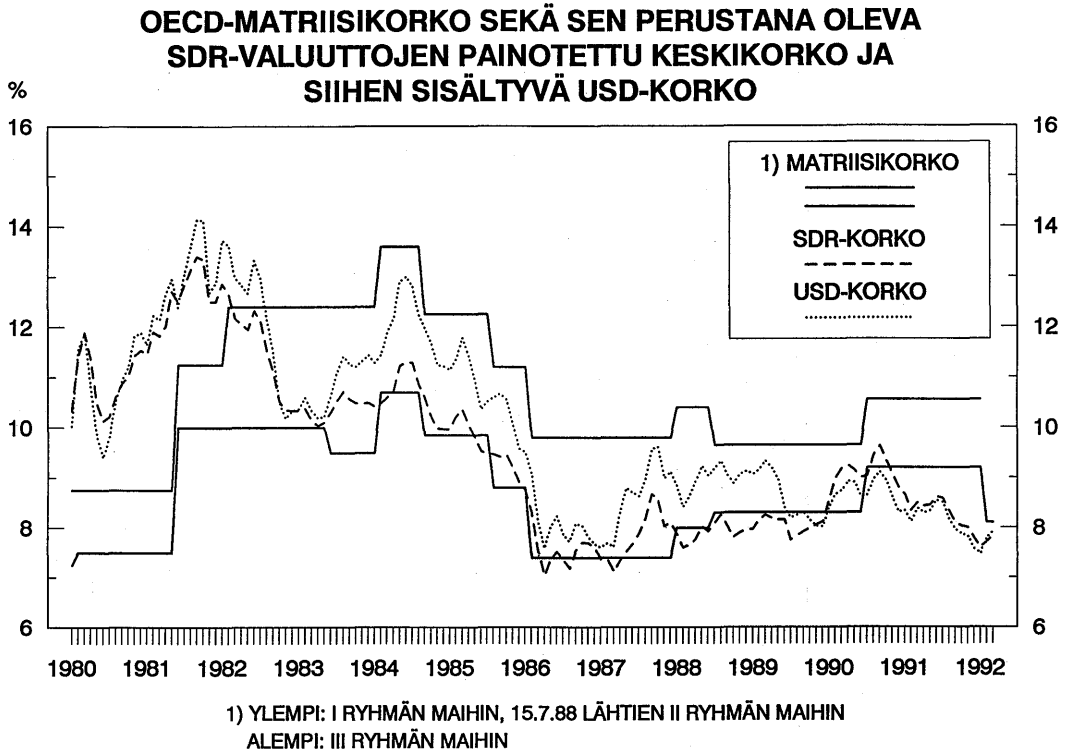
Kuvio osoittaa selvästi, että 1980-luvun alussa OECD-matriisikorot sekä rikkaisiin että varsinkin köyhiin maihin olivat selvästi USD- ja SDR-valuttojen keskimääräisiä markkinakorkoja alempia. Sen jälkeen OECD:n vientiluottokonsensuksen ehtoja on onnistuttu muuttamaan siten, että matriisikorot ovat seuranneet markkinakorkojen kehitystä.

Teollisuusmaiden välisestä kaupasta, laivaluottoja lukuun ottamatta, vientiluottosubventiot on jo poistettu lähes täysin. Nykyisin teollisuusmaaviennin rahoituksessa käytetäänkin markkinaehtoisia luottoja tai niihin verrattavia ns. OECD-viitekorkoja (*CIRR-korot*).

Köyhiin maihin suuntautuvassa kaupassa OECD-matriisikorot ovat edelleen käytössä, vaikka ne on nyt kytketty SDR-valuuttojen korkekehitykseen ja niitä on alettu kutsua SDR-pohjaisiksi koroiksi. Korko on yleensä valuuttasta riippumatta sama ja 15.2.92 lähtien 8,1 prosenttia. Mikäli markkinakorko on tätä alempi, sitä voidaan luonnollisesti käyttää. Subventiota on vain niinä valuuttoina myönnettävissä lainoissa, joiden markkinakorko ylittää 8,1 prosenttia.

OECD:n vientiluottokonsensuksen keskeinen piirre on, että sopimusehtojen noudattamista seurataan tarkoin *notifikaatioilla*: luottoeh-

Kuvio 2. Vientiluottokorkojen kehitys vuosina 1980—92.

Lähde: OECD ja kirjoittajan laskelmat.

tojen ilmoittamisvelvollisuudella ja kansainvälisellä tietojenvaihdolla. Eri maat ovat velvollisia ilmoittamaan muille osapuolille rahoitusehtonsa erityisesti silloin, jos ne poikkeavat normaaliehdoista. Muut kilpailijat voivat sen jälkeen halutessaan tarjota vastaavia luottoehtoja. Näin säilyy tietty kansainvälinen kontrolli.

Laivaluotot

Laivaluottosopimuksen mukaan on valuutasta riippumatta voimassa kiinteä 8 prosentin korko, 8,5 vuoden laina-aika ja 80 prosentin rahoitusosuus kauppahinnasta. Korko on sama valuutasta riippumatta. Laivaluotot valuuttoina, joiden markkinakorko on selvästi yli 8 prosenttia, ovat edelleen voimakkaasti tuettuja. Subventiota on ao. valuutan markkinakoron ja 8 prosentin OECD-laivaluottokoron erotus.

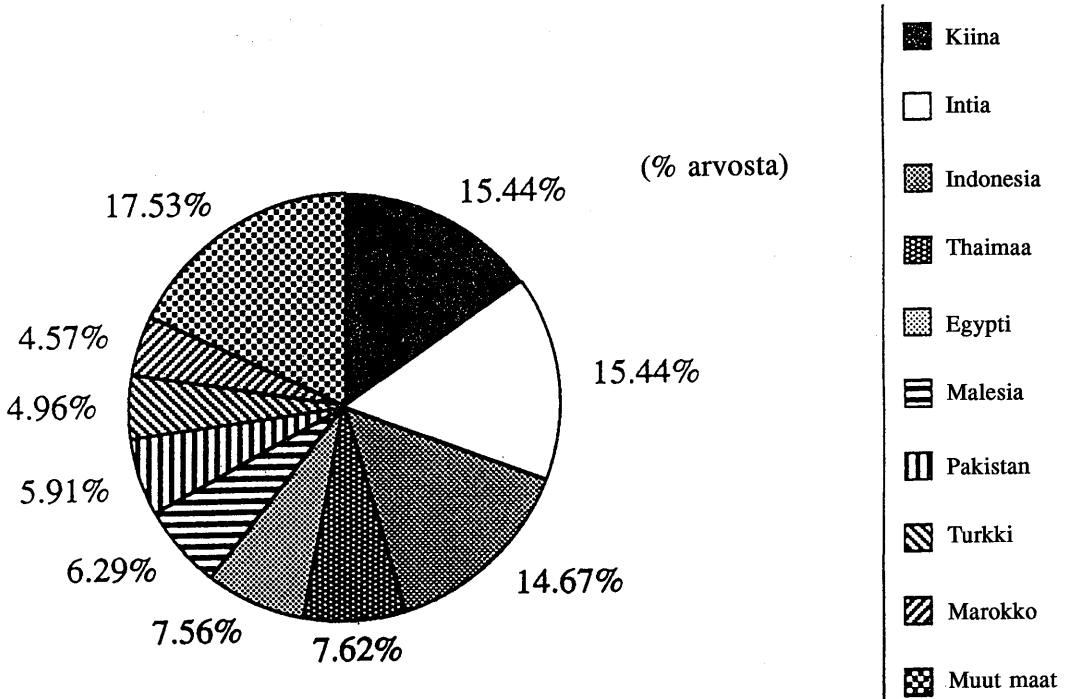
Neuvotteluja telakkateollisuuden tukien poistamiseksi on OECD:ssä käyty tiiviisti pari viime vuotta. Erilaisten suorien tukimuotojen vähentämisen lisäksi laivaluottojen ehtoja yritetään muuttaa nykyistä paremmin vientiluottokonsensuksen kehitystä ja eri valuuttojen markkinakorkojen muutoksia vastaaviksi.

Neuvottelut kariutuivat keväällä 1992. Suomen asema neuvotteluissa on ollut vaikea, koska telakkateollisuutemme kanssa kilpailevilla EY-mailla on ollut vientiluottojen lisäksi käytössä suuria tuotannollisia tukia, joiden vähentämiseen emme ole voineet vaikuttaa.

Sekaluotot

Samalla kun julkisin varoin tuettujen vientiluottojen ehdot on saatu lähemmäksi markkinaehtoja, on syntynyt uusia ongelmia. Normaa-

Kuvio 3. Sekatulojen suuntautuminen vastaanottajamaittain vuosina 1989—1991.

Lähde: OECD

lien OECD-ehtoisten vientiluottojen ohella kehitysmaakaupassa alettiin 1970-luvulla käyttää aikaisempaa enemmän vientitoimituksiin sidottuja korkotukiluottoja, joita kutsuttiin yleisesti *sekaluotoiksi* (mixed credits, tied aid credits, concessional credits tai associated finance). Ne ovat korvanneet kehitysmaakaupassa normaaleja vientiluottoja.

Sekaluotot ovat lainaehdoiltaan erittäin »pehmeitä» ja vientitoimituksiin sidottuja. Ne ovat esimerkiksi korottomia 10 vuoden luottoja, joihin saattaa sisältyä muutama vapaavuosi ennen kuoletusten alkamista. Ne ovat osa virallista kehitysyhteistyötä, ja niiden seuranta sekä valvonta ovat ensisijaisesti kehitysyhteistyöviranomaisten vastuulla. Ne ovat syrjäyttäneet suurella määrällä tavanomaiset vientiluotot kehitysmaihin.

Sekaluottojen monimuotoisuuden ja hitaan toteutumisen vuoksi niiden määrän arviointi on vaikeaa. Uusien luottolupausten määrä kuitenkin

tiedetään, koska ne on notifioitava. Notifikaatioiden mukaan niiden arvo oli viime vuonna yhteensä 15 mrd SDR eli huomattavan korkea normaaleihin vientiluottoihin verrattuna. Arvo on pysynyt viime vuodet suunnilleen samana.

Sekaluottojen yhteydessä käytetään käsitettä lahja-aste. Normaalien OECD-ehtoisten vientiluottojen lahja-aste on 0 prosenttia, kun taas lahja-apu merkitsee 100 prosentin lahja-astetta. Vientiluottokonsensuksen ehtoja muuttamalla sekaluottojen vähimmäislahja-astetta on nostettu vähitellen 20 prosentista 35 prosenttiin. Lahja-asteen nostamisen tarkoituksena on ollut parantaa kehitysavun laatua ja estää sekaluottojen käyttö vientiluottokilpailussa.

Erityisesti Yhdysvallat on arvostellut sekaluottojen käyttöä. Sen lisäksi, että ne vinouttavat viennin rahoitusta ja ovat huonoa kehitysapua, ne ovat tulleet erittäin kalliiksi lainan-

antajamaiden valtiontalouksille. Amerikkalaiset olisivat halunneet tehdä niiden käytön vielä kalliimmaksi nostamalla vähimmäislahjaste 50 prosenttiin sekä kieltämällä sekaluotot sellaisiin maihin kuten Kiina, Intia, Indonesia tai Thaimaa, joissa niistä on tullut osa normaalia viennin rahoitusta. Usein näiden maiden markkinoille ei ilman sekarahoitusjärjestelyjä ole kannattanut pyrkiä.

Lisäksi on paljon kritisoitu sekaluottojen käyttöä kohteisiin, jotka ovat liiketaloudellisesti kannattavia ja voidaan rahoittaa normaalein markkina- tai OECD-vientiluottoehdoin. Sekaluotot ovat suuntautuneet ensisijaisesti vauraampiin tai suuriin kehitysmaihiin. Tätä on arvosteltu, mutta toisaalta on muistettava, että köyhimmässä maissa (III-ryhmä) ei ole useinkaan sopivia investointikohteita. Ne tarvitsevat avun lahjana.

Helsinki-paketti

Kahden vuoden sitkeiden neuvottelujen jälkeen OECD:ssä sovittiin vuoden 1991 lopussa vientiluottosopimusten kehittämistä. Tulosta kutsutaan Helsinki-paketiksi, koska alustavat neuvottelut alkoivat kesällä 1990 Helsingissä. Muutoksilla tähdätään »*transparensin*» ja »*disciplinin*» lisäämiseen ja sopimuksessa määritellään nykyistä selvemmin kehitysapuun kuuluvien sekaluottojen kriteerit. Muutokset eivät koske laivaluottoja.

Helsinki-paketti muuttaa normaaleja vientiluottoehtoja siten, että keskiryhmän maihin (II-ryhmä), kuten Etelä-Amerikan maihin, myönnettävissä luotoissa käytetään markkinakorkoja myötäileviä viitekorkoja (CIRR-korkoja).

Sekaluottojen myöntäminen kielletään maihin, kuten Meksiko, joiden BKT per capita vuonna 1990 ylitti 2.465 dollaria ja myöntämisperusteita rajataan niin, että kehitys yhteistyötavoitteet vaikuttavat nykyistä selvemmin luotonantoon.

Sekaluottoja ei saa myöntää kohteisiin, jotka ovat liiketaloudellisesti kannattavia ja jotka voidaan rahoittaa normaalein kaupallisin ehdoin. Kaikki yli 50 miljoonan SDR:n sekaluottotarjoukset on notifioidava ja neuvoteltava etukäteen muiden OECD-maiden kanssa.

Helsinki-paketin tavoitteena on myös vapauttaa resursseja infrastruktuuri- ja muihin sellaisiin investointeihin, joiden rahoittaminen kehitysmaissa edellyttää suurta rahoituksellista tukea ja pitkäaikaista lainoitusta pehmein ehdoin.

Neuvotteluvollisuutta laajennettiin muutenkin. Mikäli jokin maa katsoo, että toinen osapuoli tarjoaa sekaluottoja kohteisiin, joihin niitä ei tarvita tai niitä ei saa tarjota, se voi ehdottaa »*no-aid common linea*» tai konsultaatiota. Edellinen merkitsee, että kaikki kilpailevat vientimaat sitoutuvat normaalien vientiluottoehtojen mukaiseen tarjontaan, jälkimmäinen »*face to face*»-neuvotteluja OECD:ssä. Tällöin selvitetään kansainvälisin neuvotteluin, onko sekaluotoille hyväksyttävät myöntämisperusteet.

Helsinki-paketin implementointi vie käytännössä vuoden pari ja sopeutuminen uusiin sääntöihin voi olla vaikeaa etenkin entisille siirtomaavaltioille, kuten Espanjalle. Valitettavasti tässäkin alttius keksiä uusia subventioita on suuri.

2. Tuen vaikutus vientimenestykseen ja kehitysmaihiin

Vientimaat

Vientimaiden olisi tärkeä tietää, onko vientiluottosubventiosta ollut hyötyä ja parantavako ne yleensä vientimenestystä. Valitettavasti asiaa on tutkittu vain vähän.

Yritysten kannalta on välttämätöntä, että niillä on käytettävissä kilpailukykyiset vientiluottoehdot. Keskusteluissa tulee tavan takaa esiin se, että ulkomaisilla kilpailijoilla on paljon subventoituja rahoitusmahdollisuuksia, jotka puuttuvat omasta maasta. Varsinkin neuvoteltaessa suurista projekteista vallitsee »*kauhun tasapaino*». Kaikki varautuvat välistävetoihin ja myös ostajat tuntevat pelin.

Tutkimuksessani (*Larjavaara, 1988*) vertailin eri OECD-maiden vientimenestystä suhteessa julkisin varoin tuettuihin vientiluottoihin ja subventioiden käyttöön. Tutkimus perustui OECD-sihteeristöltä saamiini tilastoihin vuosilta 1981—83. Aineisto kattoi kaikki OECD-

maiden julkisin varoin tuetut vientiluotot näiltä vuosilta. Valitettavasti vientiluottosubventioita koskevia tietoja ei saanut julkaista maakohdaisesti.

Tutkimustulosten monista reunaehdoista ja rajoituksista johtuen johtopäätöksiä oli syytä tehdä varoen. On kuitenkin selvä, että subventiot eivät lisää vientimenestystä, pikemminkin päinvastoin. Tämä merkitsee, että kilpailua ei pidä aloittaa subventioilla. Muut maat mitätöivät kuitenkin potentiaalisen hyödyn. Sen sijaan on ilmeisen selvää, että subventioihin on kilpailutilanteessa vastattava, jollei kansainvälisten sopimusten perusteella voidaan estää kilpailijoita myöntämästä tukea. Tutkimustulokseni osoittivat myös, että subventioista ei ole ollut etua niillekään maille, joiden valuutan markkinakorko on ollut korkea ja vientiluottojen subventioaste siten suuri.

Subventioiden kasvu ei lisää kokonaisuusyntää, vaan ensisijaisesti epätervettä kilpailua tarjoajien kesken (*Brau & al.*, 1986). Vientiluottojen valikoiva ohjaaminen parhaisiin kohteisiin on kuitenkin vaikeaa, koska luottojen kysyntä on jäykkää ja vientiluottokilpailu kovaa.

Kehitysmaat

OECD:n Development Centreissä on valmistunut useita vuosia kestänyt laaja tutkimusprojekti (*Raynauld*, 1992) sekaluottojen vaikutuksista kehitysmaihin. Tutkimuskohteina ovat olleet Brasilia, Indonesia, Thaimaa, Tunisia ja Turkki.

Tulosten mukaan sekaluotot ovat olleet haitallisia kehitysmaiden talouksille. Subventiohyöty on jäänyt vastaanottajan sijasta vientiyrityksille ja sekaluotot ovat haitanneet resurssien allokaatiota vastaanottajamaissa, koska tuotannon tekijöiden ja hyödykkeiden suhteelliset hinnat ovat vääristyneet. Lisäksi subventiolla on rahoitettu ensisijaisesti suuria pääomaintensiivisiä hankkeita, joiden kehitysvaikutukset ovat olleet usein vähäisiä tai kyseenalaisia. Tutkimuksen johtopäätöksenä onkin, että vientiluotto- ja sekaluottosubventioiden sijasta kehitysmaihin olisi syytä lisätä markkinaehtoisia rahoitusvirtoja tai suoraa lahja-apua.

3. Tulevaisuuden näkymät

OECD

OECD:n vientiluottosopimukset ovat tulevaisuudessakin tärkeimmät viennin rahoitusta ja vientitakuutoimintaa ohjaavat kansainväliset sopimukset. Ne sisältyvät GATTin sääntöihin.

Vaikka vientiluottosopimusten määräykset on saatu lähes markkinaehtoisiksi, paineita subventioihin lisäävät useimpien kehitysmaiden taloudelliset vaikeudet ja velanhoito-ongelmat sekä itäisen Euroopan suuret investointitarpeet tuotannon kehittämiseksi ja talouden rakenteiden korjaamiseksi.

Keski- ja Itä-Euroopan viennin rahoituksessa on noudatettava normaaleja vientiluotto- ja vientitakuuehtoja. Poikkeuksia ovat esimerkiksi Saksan yhdistymisensä yhteydessä solmimat sopimukset Neuvostoliiton kanssa. Silti perusteita rahoitustuelle Keski- ja Itä-Euroopan maihin haetaan muun muassa maiden alenevaan BKT:seen, samoin kuin rakenteellisiin ja makrotaseongelmiin vedoten. Melko yleisesti on hyväksytty, että kansainväliset rahoituslaitokset ovat paras kanava »jälleenrakennustuen» myöntämiselle.

Suomen ehdotuksesta Helsinki-paketissa on hyväksytty linja, jonka mukaan ympäristönsuojeluinvestointeja voidaan poikkeustapauksissa rahoittaa pehmein ehdoin, mikäli rajan yli tulevat päästöt vaarantavat esimerkiksi metsien kasvua. Tässäkin kansainvälinen koordinaatio on tarpeen.

Lähivuosina OECD-vientiluottoneuvottelut keskittyvät Helsinki-paketin implementoinnin ohella sekaluottoehtojen tarkistamiseen ja vientitakuusubventioiden vähentämiseen.

Euroopan integraatio

OECD:n vientiluottosopimukset ovat voimassa EY:ssä. EY-maiden välisestä kaupasta subventoidut vientiluotot on lähes täysin jo poistettu. Rahoitus- ja takuutoimintojen yksityistäminen on käynnissä (*Johnson & al.*, 1990). Tavoitteena on yhdenmukainen käytäntö myös kolmansiin maihin suuntautuvassa viennin rahoituksessa, mukaan luettuina myös sekaluotot.

Suomi ja muut EFTA-maat seuraavat OECD- ja ETA-sopimuksilla samoja linjoja. Muutokset eivät tuota maallemme ylivoimaisia ongelmia, koska subventiot Suomessa ovat pienemmät kuin useimmissa EY-maissa ja koska maamme voi hyvin sopeutua muuttuviin olosuhteisiin joustavin viennin rahoitusjärjestelyin. Sen sijaan EY:n kilpailusäännöt — erityisesti valtion tukea koskevat määräykset — ja pankkidirektiivit muuttavat meilläkin vientituotto- ja vientitakuutoimintoja. Toimintamallit on haettava EY-maista.

4. Lopuksi

Pienen maan kannalta on tärkeää, että selvistä kansainvälisistä pelisäännöistä eri tukimuotojen kurissapitämiseksi on sovittu. Maamme ei voi kilpailla subventioiden määrällä, vaan vapaakauppa on etumme. Tästä huolimatta meillä on oltava riittävät kauppapoliittiset keinomme ja määrärahat puolustaa etujamme eri markkinoilla.

Suomella ei ole esimerkiksi Ruotsiin tai Tanskaan verrattuna paljonkaan kehitysmaakaupan kokemusta eikä myöskään yrityksiä, jotka jo vuosikymmeniä sitten ovat etabloituneet ulkomaille. Siksi viennin edistäminen kil-

pailukykyisin rahoitus- ja takuujärjestelyin on maallemme erityisen tärkeää. Voimavarat on kuitenkin suunnattava siten, että markkina-aseman varmistuessa tuen tarve vähenee. Valitettavasti subventioiden käytön suhteen pätee kaikkialla vanha totuus. Ajoissa lopettaminen on ihmiskunnan vaikeimpia asioita.

Kirjallisuus

- Brau, E., Dillon, K., Puckahticom, C., Xafa, M. (1986): *Export Credits, Developments and Prospects*, IMF.
- Houbé-Masse, M-L. (1992): *La CEE et les Crédits à l'Exportation. L'Integration en Question*. Rennes.
- Johnson, C.G., Fisher, M., Harris, E. (1990): *Officially Supported Export Credits. Developments and Prospects*, IMF.
- Larjavaara, T. (1988): *Export Credit Competition. A Study of Officially Supported Export Credits and Credit Subsidies*. Helsinki.
- Larjavaara, T. (1989): *Export Credits, Credit Subsidies and External Debt Crisis. Liiketaloudellinen Aikakauskirja 1989:1*.
- OECD (1990): *The Export Credit Financing Systems in OECD Member Countries*. Pariisi.
- Raynauld, A. : *Financing Exports to Developing Countries*. OECD Development Centre. Alustava raportti.